

Храмовете на архитектон Димитър Сергиув¹

*д-р арх. Милен Маринов
Министерство на културата*

The temples of architect Dimitar Sergiuv

*Dr. Arch. Milen Marinov
Ministry of Culture*

Трявна е едно от знаковите селища, свързани с историята на Българското възраждане. Много са причините този малък град да се оформи като водещ център на занаятите, тук да се създаде и развие художествена школа и да запише своя принос в развитието на социално-икономическите и културно-историческите процеси през възрожденската епоха.

Димитър Сергиув от град Трявна, син на потомствения строител уста Сергю, е роден около 1790–1792 г. и е починал през 1864 г. В някои проучвания се посочва 1805-та за година на раждането му. Името на майстора е открито в три османски дефтера, записан е под номер 4 в махала Косювци с професия дюлгер, с предполагаема година на раждане 1806-та. Родното му място е махала Бочуковци. Преселва се в махала Косювци, днес част от града. Започнал да работи като майстор-строител около 1830 г. През 1845 г. си прави къща в Горната махала „зад моста“, на главната улица в град Трявна. От ранна възраст става чирак, впоследствие – калфа и майстор. Израства в строителния еснаф, като получава и званието архитектон, т.е. главен майстор – устабашия, но с право да изработва проекти и сметки. Добил самочувствие, той се подписва на творбите си с датата на завършване на строежа. Така Димитър Сергиув се проявява като творец, оформя собствен и разпознаваем почерк, обучава и оставя свои ученици и създава творби – сгради на храмове, къщи и мостове. Намирането на оригинален проект на храма „Св. ап. Петър и Павел“ в град Котел от 1833 г. или 1834 г.,

¹ Резюме на автореферата от дисертационния труд на арх. Милен Маринов, защитил на 26.05.2022г. в зала Европа, ректората на ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“, катедра църковни изкуства на Православен богословски факултет.

изработен от уста Доси (Димитър Сергюв), е още едно доказателство за безспорната му изява като творец и архитект. След него строят най-известните му ученици: първомайстор Генчо Кънев и Генчо Новаков – Малкия. Те по примера на своя учител творят и ремонтират най-вече пострадалите сгради на своя наставник.

Храмът „Свети Георги“ в с. Любенова махала, (обр. 1) някога с. Гюнели махле, е най-ранно започнатата (1832 г.) църковна сграда на архитектон Димитър Сергюв, като строителството се проточва и спира, поради разразилата се чумна епидемия. Храмът е еднокорабна, едноабсидна сграда с конхи и с характерен корниз. Представява каменна постройка, с широки основи от 3,5 m и с малки прозорци като бойници. Тази църковна сграда е единствената в творчеството на майстора, която е вкопана в земята. На западната фасада авторът оставя надпис, в който се именува: „...Архитектун Димитаръ Серги Трявна 1837“. Сградата е имала изграден дървен балкон и дървен извит парапет, построени над притвора. За съжаление, черквата е опожарена и после обновена. След пожара балконът и парапетът са възстановени, но с друга, нова конструкция. Притворът е като част от тялото на храмовата сграда. Всичко в интериора е загубено, останали са само характерните творчески решени отвори на прозорците. Те отвън са малки, а отвътре струи светлина, което е постигнато с наклонените и извити равнини. Този елемент се среща в почти всички храмови сгради, дело на архитектоната.

Църква „Св. ап. Петър и Павел“ (1834–1836 г.) в град Котел (обр. 2)

Строителството на храма е подготвено през 1833 г. и започва на 1 май 1834 г. Константин Иречек отбелязва, че се е отличава с хубавата си орнаментика и споменава, че е виждал ръкописния план на черквата и чистия чертеж на темплото с украшенията по него. В наскоро намерени документи и запазени преписки в Османския архив в Истанбул се открива неизвестна досега кореспонденция от град Котел, която съдържа искане за построяване на нова църква в града. След архитектурен анализ, проучване на документи и публикации се установи по безспорен начин, че графичната част

от писмото представлява проект за църквата „Св. ап. Петър и Павел“, изработен през 1833–1834 г. от архитектон Димитър Сергюв от град Трявна. За съжаление, църквата „Св. ап. Петър и Павел“, построена от архитектон Димитър Сергюв през 1834–1836 г., изгаря при големия пожар, обхванал Котел през 1894 г. Обновената сграда носи белезите на авторската първоначална постройка.

Църква „Успение на пресвета Богородица“ (1846–1847 г.) в с. Енчовци, община Трявна (обр. 3)

Църквата е безспорно един от шедьоврите на архитектон Димитър Сергюв, която е запазена до наши дни в оригиналния си вид. На 24.10.1843 г. е подписан султански ферман от Абдул Меджит за строителството на храма. Строежът започва през 1846 г. Работата се ръководи от архитектон Димитър Сергюв. Осветена е на 6 април 1847 г. Свидетелство за това е надписът над вратата на северната фасада, който майсторът оставя по традиция. Църквата „Успение Пресвета Богородица“ в с. Енчовци, община Трявна, е еднокорабна, засводена с полуцилиндричен свод, едноабсидна сграда с конхи. Иконостасът е дело на първия свещеник в черквата поп Кою Витанов, който представлява права, без чупки олтарната преграда в хоризонтала, но е с триделна венчилка. До момента в еднокорабните църкви иконостасът е с централна венчилка. В църквата в село Енчовци е създаден уникален темплон, именно с тази триделна завършваща част. Подиконите табли са семпли, без дърворезба. Резбените мотиви започват от колонките на царския ред нагоре, с богата пластика, която от лозницата по височина става ажурна. Светлината от изток прозира през ажурите на резбата, което допълнително я обогатява. Иконите на иконостаса са дело на известния тревненски зограф Йоаникий папа Витанов и са работени през 1848 г., майсторски изпълнени, рисувани точно за този храм, „трептящи“, в синтез между изкуствата във вътрешното пространство.

Църква „Св. Георги Победоносец“ (1848–1852 г.) в гр. Трявна, (обр. 4) Храмът „Св. Георги Победоносец“ е най-запазената трикорабна сграда на архитектон Димитър Сергюв. Притежава всички характерни белези на храмовете, проектирани и изградени от

архитектоната – главния майстор на черквата. Той е в най-зрялата си творческа възраст и сътворява един изключителен шедьовър на църковна сграда – еталон на Българската храмова архитектура. По план представлява трикорабна „скрита“ базилика, със стени от каменна зидария – дялан камък с изявена абсида и открит притвор, каменни корнизи и обрамчващи камъни около прозорците. Балконът е дървен, разположен основно над притвора и продължаващ с „ръкави“ към наоса на църквата и е на различни нива. Характерният, виещ се парапет на балкона, който е таблен, създава динамично пространство, свързано с вертикалните елементи – колоните в наоса на църквата. За първи път балконът обикаля целия притвор, става галерия и минава зад олтарната преграда. Иконостасът на храма „Св. Георги“ е с ажурна дърворезба от орехово дърво, творба на майсторите Димитър Дойковчето и Драгошин Марангзов. Иконите в църквата са работени към средата на XIX век. Творби са на големите иконописци от фамилията Витановци – Досю Коюв, Цоню Симеонов, Йоаникий папа Витанов и Симеон Симеонов.

Църква „Успение на пресвета Богородица“ (1849–1851 г.) в гр. Търговище, (обр. 5) Християните от българската община в махала „Варуш“ в един от най-богатите и развит търговски град през Възраждането – Ески Джумая (днес град Търговище), решават да построят нова църква на мястото на изгорелия през 1848 г. дървен храм. Князът архитектон Димитър Сергюв, който по това време е най-известният тревненски майстор в цяла Северна България. Той приема като изработва проект за мащабна и голяма по размерите си църква. По план сградата ѝ е трикорабна „скрита“ базилика с дълбока отворена нартика, вмъкната под западната част на емпорията, решена с типичния почерк на архитектон Димитър Сергюв. Отдалеч се забелязват „веждите“ на главния корниз. Откритият притвор е решен пак по характерния за майстора начин, със седем челни и с по две странични арки. Пространството на храма е развито в сравнение с другите трикорабни църкви на майстора, като са прибавени и две двойки вътрешни арки по продължение на колоните от средния кораб. В търговищкия храм си проличава майсторството на архитектон Димитър Сергюв. За изработката на иконостаса и оформлението на интериора на търговищкия храм е

поканен видният дърворезбар Антон Станишев, автор на олтарната преграда на църквата „Св. Троица“ в Свишов. Големият пожар на 16 март 1947 г. унищожава голяма част от художествените творби във вътрешното пространство. През 60-те години на XX век църковната сграда е възстановена. Изработката на новия иконостас е възложена на опитния дърворезбар Петър Кушлев.

Църква „Св. арх. Михаил“ (1860 г.–?) в с. Червена вода, Русенско, (обр. 6) Църквата „Свети архангел Михаил“ представлява трикорабна „скрита“ базилика, скромна по размери, едноабсидна и с открит притвор. Типична е за творчеството на архитектон Димитър Сергюв. Нартиката е вмъкната в тялото на постройката, отделена е с корниз, изявен само за нея. На открития притвор има пет арки с каменни колони и с характерни капители, които са семпли и изразителни. Майсторът построява портик към наоса, който е каменен с надпис и иконна ниша над него, една врата от запад и два симетрични прозореца, съответстващи на трите кораба. Кривините на балкона са маркирани от вертикалните колони, състоят се от вълнообразен парапет, увенчан с прозрачен, изграден от летви конвексен мимбар. Пред богомолеца се разкрива едно хармонично пространство в наоса на храма. Таваните на корабите са плоски таблени. Централният е по-висок и отделен с холкел от декоративно изрязаните капители. На западната фасада има три отвора за прозорци, средният е с дъга и украса. Под този прозорец се вижда акцента от вградената релефна плоча, която е фамилият герб на унгарския княз Йозеф Ракоци.

Църква „Св. Възнесение“ (?–1868 г.) в с. Писанец, Русенско, (обр. 7) Строителството на църквата в русенското село Писанец по всяка вероятност започва преди 1868 г. и проектът е поръчан на архитектон Димитър Сергюв по подобие на храма в с. Червена вода. Заради малкото средства, с които разполагат жителите на Писанец, моделът е умален. Кончината на майстор Серги е около 1864–1865 г. По тази причина хръмът е завършен едва през 1868 г. от неговия ученик Генчо Кънев. По план църковната сграда е еднокорабна, с открит притвор от три арки на каменните колони. Има две полукръгли конхи и една абсида – типичен план, който прилича на църквата „Успение пресвета Богородици“ (1847–1849 г.)

в село Енчовци, край Трявна. Храмът представлява масивна постройка от добре редена каменна зидария, главен корниз, чупещ се в краищата с „вежди“ на източната и западната фасади.

Църква „Св. Георги Победоносец“ (1834–1836 г.) в гр. Ямбол., (обр. 8) При поставянето на годините на изграждане на храма „Свети Георги Победоносец“ в град Ямбол в календара на строителството на известните храмови сгради на архитектон Димитър Сергиев, ясно се вижда, че това е възможно. По всяка вероятност тя е построена след черквата „Св. ап. Петър и Павел“ (1834–1836 г.) в град Котел. Абсидата е полукръгла с широк цокъл, със синтрон и е осветена от един прозорец. При връзката ѝ с правия участък на източната стена е поместен малък холкел с малки и къси прави ленти. Прозоречните отвори отвън са обрамчени с камък, а детайлът с оформлението нанишите им в наоса е един и същ като на всички църковни сгради на Димитър Сергиев. Запазен знак на майстора са и прозоречните отвори в наоса на църквата. Категорично храма е изграден по проект на архитектон Димитър Сергиев.

Църква „Покров на пресвета Богородица“ (1837–1839 г.) в Девическия метох, гр. Самоков, (обр. 9) През 1818 г. най-после е бил издаден ферман за построяване на малка църква в Девическия метох в гр. Самоков. През 1837–1839 г. след издействане на нов ферман, поради увеличение на броя на монахините се построява нова църковна сграда. Архитектурният анализ на храмовата сграда показва една голяма трикорабна „скрита“ базилика, с открит притвор от пет аркирани отвора на запад. Притворът е в тялото на сградата и се състои от пет отвора с арки, които са част от окръжност. Те стъпват на каменни колони с характерни капители и бази. На западната фасада е изграден по-късно открит портик, а над него дървена камбанария. Капителите на каменните колони са груби, но близки до Сергиевите. Стените са градени от речни камъни и пояси от тухли, споени с бял хоросан. Най-вероятно проектът е дело на архитектон Димитър Сергиев от Трявна.

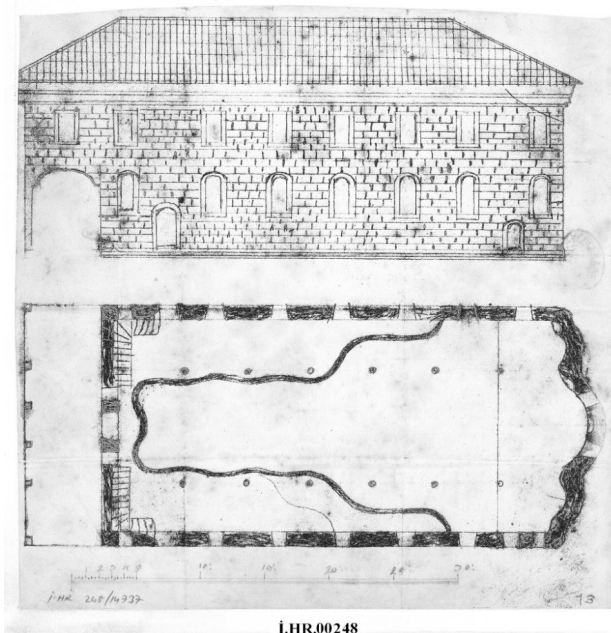
Църква „Св. великомъченик Дмитрий Солунски“ (?–1844 г.) в гр. Айтос., (обр. 10) Следвайки хронологичната линия на изградените и известни храмове, построени от майстора, ясно се вижда, че това е възможно. Построен е след църквата „Св. Георги По-

бедоносец“ (1834–1836г.), в град Ямбол. В текстовете, посветени на Айтос и историята на храма, не е посочено името на автора на проекта. Вписано е единствено, че строителството се осъществява под ръководството на майстор Пеньо Ошанеца от село Жеравна. Елементите, характерни за архитектон Димитър Сергиув, могат да се определят като се анализира архитектурата на цялата църковна сграда. По план е трикорабна „скрита“ базилика с пет арковидни, полукръгли отвора на открития притвор от запад. Нартиката е вмъкната в тялото на сградата. Храмът „Свети Димитър“ (?–1844 г.) в град Айтос е изграден по проектна архитектон Димитър Сергиув – Кубрата.

Църквата „Св. Димитър“ (?–1843 г.) в гр. Брезово, Пловдивско, Храм „Св. Никола“ (?–1856 г.) в гр. Лясковец и Църква „Св. арх. Михаил“ (?–1864 г.) в с. Милковица, Плевенско категорично не са изградени по проекти на майстора.

*обр. 1 Храм „Св. Георги“ (1832–1837 г.)
в село Любенова махала, община Нова Загора*

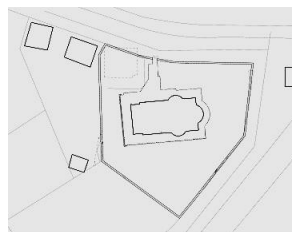

I.HR.00248

обр. 2 Открит проект на Храм „Св. св. Петър и Павел“ гр. Котел (1833–1834)

обр. 3 Храм „Успение Богородично“ (1847–1849 г.)
с. Енчовци, Тревненско

ситуация

обр. 6 Храм „Св. Арх. Михаил“ (...–1860 г.) с. Червена вода,
Русенско – общ изглед от юг

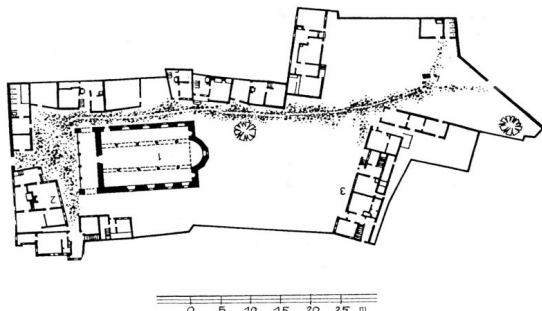
обр. 7 Храм „Св. Възнесение“ (...–1868 г.) с. Писанец,
Русенско общ изглед от север

обр. 8 Храм „Св. Георги Победоносец“
(1834–1836 г.), гр. Ямбол – западна фасада

ситуация

обр. 9. План на метоха и Храм „Покров Пресвятия Богородици“ (1837– 839 г.), в гр. Самоков, архитектурно заснемане от Тодор Златев (Коева 2002: 248)

обр. 9. Западна фасада на Храм „Покров Пресвятия Богородици“ (1837–1839 г.) в гр. Самоков

обр. 10 Храм „Св. Великомъченик Димитрий Солунски“ (...–1844 г.), в гр. Айтос– западна фасада